

O REKONSTRUKCI LAŠSKÉHO LIDOVÉHO TANCE ZVRTEK

Sabrina Kedroňová

Existují etnografické oblasti s větší či menší mírou dochovaných záznamů tradičních tanečních projevů. Někde se lidové tance v konkrétní podobě dostaly na pódia díky kontinuálnímu vývoji, jinde se tradiční taneční projev postupně vytrácel, nebo zcela vymizel ještě před příchodem sběratelů. Na území tehdejšího Československa začal být tento nedostatek výrazněji citelný ve druhé polovině 20. století, pod vlivem rozvoje folklorismu jako tzv. druhé existence folkloru a prohluboval se přímo úměrně s počtem vznikajících folklorních souborů. Zájem o pódiová ztvárnění lidových tanců vedl na jedné straně k procesu hlubšího bádání v tanečních vrstvách konkrétní oblasti, na straně druhé pak ke snahám o doplnění obrazu i u těch vývojových typů tanečních projevů, jež byly známy pouze ze zlomků a které se v použitelné podobě z nejrůznějších důvodů nedochovaly.

Deficit v oblasti původního tanečního repertoáru lidových vrstev se až do 50. let 20. století týkal také oblasti horského Lašska. Takzvaných figurálních tanců žilo v terénu ještě poměrně dost a vypadalo to, že pod jejich nánosem vymizela starší taneční vrstva takřka beze stopy. Pro uvedenou oblast se stala významnou osobností národopisná a rozhlasová pracovnice, zakladatelka folklorního souboru Gruník Věra Šejvlová (1919–2004), která v letech 1949 až 1954 zaznamenala v terénu velké množství písňových a tanečních projevů. Terénní zápisy pořizovala především v horském povodí řeky Ostravice, nejčastěji v doprovodu hudebního pedagoga Františka Bonuše (1919–1999), později i svých kolegů z ostravského studia Československého rozhlasu, Jaromíra Gelnara (1931–1990), Jana Rokyty st. (1938–2012) a Jaromíra Dadáka (*1930). Kromě zachování písňového a tanečního bohatství horské části Lašska je uznávaným počinem V. Šejvlové nemalý podíl na provedení rekonstrukce zaniklého lidového točivého tance, dnes zvaného *zvrtek*. Tomuto tématu jsem se blíže věnovala v rámci své bakalářské práce, jejímž cílem bylo podat souhrnný pohled na sběratelskou a souborovou činnost

Věry Šejvlové.¹ Pramennou základnou této práce byly rozhovory s jejími blízkými spolupracovníky i členy folklorního souboru Grunik a zejména pak osobní rukopisy, v nichž sběratelka barvitě vykresluje proces, díky němuž se zvrtek dostal z mlhavých vzpomínek pamětníků až do podoby podiového zpracování v rámci činnosti folkorních souborů. A právě cesta zvrtku z terénu tzv. na scénu je zároveň tématem tohoto příspěvku.

Po celém karpatském oblouku nalézáme charakterově totožný typ tanečního projevu. Jedná se o dvoudobé točivé tance, které jsou odkazem starobylé valašsko-pastýřské kultury. Jejich ustálenou složku tvoří taneční figury, jako je otáčení páru kolem vlastní osy, či vzájemné obcházení tanečníků. Regionálně specifický ráz tohoto tance je vždy dán určitou částí odlišných prvků. Jak uvedl J. Rokyta,² ještě v 50. letech 20. století, kdy se Lašsko začalo dostávat do hledáčku národopisců, zde takový regionálně charakteristický tanec nebyl. Specifický repertoár starší písňové vrstvy, zejména pak zápisy písní v dvoudobém taktu s triolovými a kvintolovými rytmy nápěvů však svědčily o tom, že šlo patrně o písně taneční (Šejvlová [nedat.]).

Věra Šejvlová ve svých zápiscích líčí počáteční zmínky o zaniklém tanci, které zachytila při bádání v horské oblasti Gruně: *[...] písní s jinými texty [...] bylo hodně. Pamětníci připouštěli možnost, že i ony se hrávaly k tanci, ale vzpomínky byly příliš mlhavé. Tušili jsme, že by to mohla být starší forma dvoudobého točivého tance této části Karpat. Texty písní byly velmi rozmanité, hodně bylo svatebních, dívčích i milostných. Ale tanec stále chyběl.*“ (Šejvlová [nedat.])

Věra Šejvlová dále líčí situaci, kdy dne 27. ledna 1951 zapisovala v horské osadě Těšišňoky u Barbary Balášové: *„[...] přicházely jí na mysl samé písně svatební. Mezi nimi i ta, Či je to svatběnka. ‘Barbara Balášová dozpívala a poznamenala: ‘Vítě, to byl kejsi zvrtek – aji se to tancovalo. ‘Chytili jsme první stopu. Ale od názvu k tanci bylo ještě stále daleko, od Barbary Balášové jsme se kromě názvu už nic víc o tanci nedověděli. Na Gruni však přece jen si matně vzpomínali, že zvrtek byl tanec velice rychlý – což odpovídalo charakteru písní – a že se tanečníci, ukrutně silno zvrtyali.’“* (Šejvlová [nedat.])

1. Srov. Kedroňová 2014.

2. Srov. videozáznam koncertu *Setkání se životem* ze dne 8. 6. 2004.

*Věra Šejvlová na koncertě
k jejím 75. narozeninám (1994).
Soukromý archiv rodiny Švébišovy*

První zmínky o možné podobě tohoto tance V. Šejvlovou dále směřovaly na Gruň, do osady Buřonka, za pamětnicí Veronikou Švrčinovou, narozenou roku 1872. Sběratelka o ní píše: „Bývala to vyhlášená tanečnice, která však před nedávnem ovdověla, a tak jsme návštěvu u ní dlouho odkládali. Konečně, 27. února 1951, jsme se přece jen na Buřonku vydali. Byl to zážitek. Když Veronika Švrčinová uslyšela naše otázky, odložila na chvíli smutek, popadla mě pevně v objetí, jak říkali pamětníci ‚v objatí‘,³ poručila postavit nohy chodidly na střídačku a dala se do prudkého zvrtní s lehkým pérováním na vnitřní noze tak, že vířivý taneční krok dýchal. Veronika Švrčinová tancovala s takovou jistotou a samozřejmostí, že nemohlo být pochyb o tom, že zvrtek důvěrně znala a za mlada pilně tancovala. [...] Dle vyprávění Veroniky Švrčinové se zvrtek tancoval ve smíšeném páru. Protože však muži bývali často dlouho mimo domov za prací, tancovaly spolu i ženy samy. Tančily ve dvojici, v trojici a dokonce snad i v početnějším kolečku.“ (Šejvlová [nedat.])

Pátrání V. Šejvlové v terénu ani v následujících letech neutuchalo. Marně však hledala další pamětníky, kteří by dosavadní zmínky obohatili.

3. Srov. Šejvlová, Věra – Šimková, Věra – Krejčíčková, Eliška: *Lidové tance z Laška.* Videozáznam. Elen centrum, 1991. Osobní archiv rodiny Švébišovy.

Se svými kolegy se opět k výzkumu zvrtku vrátila až na počátku 90. let, snad i díky vlastnímu folklornímu souboru, v němž tanec mohl nalézt vhodné uplatnění. Nedostatek literárních pramenů a zapsaného materiálu si však vynucoval hledání náhradního řešení ve formě taneční rekonstrukce. Postupně proto začala oslovovat hudebně a tanečně zaměřené odborníky, rozhlasové kolegy i folkloristy, s nimiž své domněnky a podklady z terénu konzultovala. V 80. letech iniciovala také několik neformálních setkání, při nichž v týmu kolegů vyvíjeli snahu objasnit základní hudební a taneční princip zvrtku. Nechyběly u nich etnochoreoložky Zdenka Jelínková, Hana Podešvová, Zdena Kyselá, taneční pedagožka Věra Šimková, tehdejší vedoucí cimbálové muziky Zbujan Čestmír Ramík či hudební skladatel Jaromír Dadák. Ten na zmiňovaná setkání vzpomínal: „*Vyjeli jsme na Ostravici a tam jsme se zavřeli. [...] já jsem jim zpíval a kontroval a ony zkoušely tance, zkoušely rytmy, porovnávaly. A přišly k určitým závěrům.*“⁴ Sama V. Šejvlová k tomu napsala: „[...] *shledali jsme, že to, co s takovou samozřejmou jistotou tančila Veronika Švrčinová, nebylo tak jednoduché, jak se nám zprvu zdálo. Bylo třeba přijít otočkám a zvrtnům na kloub.*“ (Šejvlová [nedat.]) K procesu rekonstrukce hudecké hry se vyjadřoval také Č. Ramík: „*Hledali jsme souznění tanečních prvků s rytmem a výrazem konter, až hudecká muzika vykrytalizovala natolik, že skutečně zase hrála ,tanečnickům pod nohy‘. Domníváme se, že formu, ke které se takto dospělo, lze považovat za specifickou pro tuto část horského Lašska.*“ (Šejvlová [nedat.])

Podle vzpomínek J. Rokyty⁵ byla při pokusech o rekonstrukci jednotlivých tanečních kroků výchozím bodem především linie nápěvu. S největší pravděpodobností nezůstalo opomenuto ani komparativní studium kroku typického pro tanec *obertas* z pomezí polsko-slezsko-slovenské oblasti (Jelínková 1996: 10). Zohledněna byla také dochovaná podoba lidového tance s názvem *vrtek*, který na Opavsku zapsala Hana Podešvová (1927–1989) se svým spolupracovníkem Jaromírem Dadákem.⁶ Na tomto místě je třeba připomenout, že také vlastenecký

4. Záznam rozhovoru autorky s J. Dadákem ze dne 10. 4. 2014.

5. Srov. videozáznam koncertu *Setkání se životem* ze dne 8. 6. 2004. Osobní archiv rodiny Švebišovy.

6. Záznam rozhovoru autorky s J. Dadákem ze dne 10. 4. 2014.

Zvrtek v podání tanečnicků folklorního souboru Gruník. Sochovy národopisné slavnosti 2010. Soukromý archiv rodiny Švěbišovy

kněz a sběratel František Sušil (1804–1868) zaznamenal ve svých rukopisných poznámkách tanec *žvrtak* na Horní Bečvě, na Kojetínsku pak *vrtak* či *vrt'ak*. Sušil popsal provedení těchto tanců jako prudkou a namáhavou pohybovou akci s houpavými kroky a velkými švihy. Podobnost uvedených tanců, jak hlediska názvu, tak z hlediska provedení, je podle Sušila dokladem genetické souvislosti krokové charakteristiky točivých tanců na Moravě (Laudová 1968: 330). Můžeme dovodit, že při procesu rekonstrukce zvrtku zřejmě nebylo Sušilova rukopisného materiálu využito, jelikož jej V. Šejvlová nezmiňuje ve výčtu podkladů, ze kterých bylo čerpáno.

V obnovené podobě, tedy od počátku 90. let 20. století, se zvrtek skládá z předzpěvu mužů a společného víření páru na místě. Tanec se zakončuje tzv. cifrou, tedy improvizací částí. Víření nastupuje po předzpěvu vždy hned ve velmi rychlém tempu. Tanečníci se uchopí v těsné čardášové držení, čelem proti sobě. Tělo je v mírném poklesu kolen, s podtaženou pánví, chodidla pravých nohou se dotýkají vnitřními stranami a jejich zvrť je při každém kroku rázný, s mírným náznakem pérování. Víření lze

provádět doprava i doleva.⁷ V závěru tance hudební doprovod graduje a uplatňují se improvizální schopnosti tanečníka, který obchází zvoleným pohybem kolem tanečnice. Ta se otáčí buď na místě, nebo postupuje po kruhu (Šejvlová [nedat.]

Zvrtek se v obnovené podobě během několika let rozšířil do většiny folklorních souborů, které zpracovávaly oblast Lašska i valašsko-lašského pomezí a začlenil se do jejich stálého tanečního repertoáru. Soubory měly zájem o četná školení, semináře a instruktáže, což svědčilo o naléhavé potřebě této staré taneční formy. Na rozdíl od jisté strnulosti figurálních tanců, vázaných na konkrétní píseň, se jim totiž otevřel široký obzor tvůrčích možností pro individuální improvizovaný taneční projev. Kromě toho našlo své uplatnění také velké množství písní, kterým chyběl pohybový doprovod. (Šejvlová [nedat.] To se v regionu dodnes projevuje zejména při zábavách u cimbálu, kdy se k tanci pououčí vedle točené a starodávnoho nejčastěji právě zvrtek.

Etnochoreolog Cyril Zálešák v jednom ze svých článků uvádí ve vztahu k tanečním rekonstrukcím obecný poznatek, že čím byla doba úpadku tance delší a jeho zapomenutí hlubší, tím větší změny se s ním musely dít při novém „vzkříšení“ (Zálešák 1969). Toho si byla vědoma také V. Šejvlová a k rekonstruované podobě zvrtku se stavěla objektivně. Podle jejích slov nebylo možno zachytit a poznat tanec v tzv. reprodukční šíři, která by poskytla dostatek srovnávacího materiálu, napomohla vyhnout se nahodilostem, a naopak se co nejvíce přiblížit původní podobě tance.⁸

Lidová kultura žije stále více v nových formách, jelikož se stává součástí života člověka, který vyrostl v odlišných podmínkách. Tyto formy jsou přirozeným projevem a nedílnou součástí kulturního vývoje (Krist 2002). Řadíme mezi ně i taneční rekonstrukce, jako výsledky snah o oživení zapomenutých prvků lidové taneční tradice. Přestože je složité a mnohdy i nemožné hodnotit rekonstruované tance v komparaci k jejich výchozím projevům, je-li k jejich tvorbě přístupováno s rozvahou a odpovědností, mohou se alespoň částečně stát prostředkem k odhalování estetických kvalit i jedinečných postupů pohybové výstavby tanečního repertoáru konkrétní oblasti.

7. Srov. Šejvlová, Věra – Šimková, Věra – Krejčíčková, Eliška: *Lidové tance z Lašska*, c. d.

8. Záznam rozhovoru Z. Tofla s V. Šejvlovou ze dne 8. 6. 1999.

Prameny:

- ŠEJVLOVÁ, Věra [nedat.]: *O sběru i o tom, co jsou skoky a co zvrtky*. Rukopis. Osobní archiv rodiny Švébišovy.
- ŠEJVLOVÁ, Věra – ŠIMKOVÁ, Věra – KREJČÍČKOVÁ, Eliška 1991: *Lidové tance z Lašska*. Videozáznam. Elen centrum. Osobní archiv rodiny Švébišovy.
- Videozáznam koncertu *Setkání se životem* ze dne 8. 6. 2004. Osobní archiv rodiny Švébišovy.
- Záznam rozhovoru autorky s Jaromírem Dadákem ze dne 10. 4. 2014.
- Záznam rozhovoru Zdeňka Tofla s Věrou Šejvlovou ze dne 8. 6. 1999.

Literatura:

- KEDROŇOVÁ, Sabrina 2014: *Osobnost Věry Šejvlové v kontextu souborové a sběratelské činnosti*. Bakalářská práce. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity.
- LAUDOVÁ, Hannah 1968: Nevyužité rukopisné sběratelské záznamy Františka Sušila. (Jejich přínos k dokumentaci folklóru a k dožívající tradici lidových tanců ve 40–50tých letech 19. století na Moravě). *Český lid* 55, s. 325–371.
- KRIST, JAN 2002: Péče o lidovou kulturu v České republice a činnost Ústavu lidové kultury ve Strážnici. In: *Péče o tradiční lidovou kulturu v České republice. 18. strážnické sympozium, 24.–25. září 2002*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, s. 8.
- ZÁLEŠÁK, Cyril 1969: Mé zkušenosti z rekonstrukce zanikajících lidových tanců. *Taneční listy* 7, č. 9, s. 18.

On the reconstruction of the *Zvrtek*, Lachian folk dance

Today, the *Zvrtek* is known as a two-beat whirling dance, typical for the region of the mountain parts of the Moravian ethnographic area of Lachia. It is a common part of the repertoire of folklore ensembles, which specialize in performing the traditional material of the region. Nevertheless, in the 1950s there were only scattered notes about this archaic dance, and it lost its position within the active repertoire of folk communities. Neither its name nor its specific regional figures were known. Field research collector Věra Šejvlová managed to gather some descriptions of the dance through oral narrations of witnesses in the 1950s; further on she also initiated a presentation of movement reconstruction of the *Zvrtek*. The paper provides a detailed description of the process of working with the notes on the vanished dance, which enabled a complete reconstruction of the dance on stage. The paper aims to stress the important role of a conscious and reliable dance reconstruction, which can contribute to the enriching of ethnic and cultural traditions of a specific region.

Key words: The *Zvrtek*; whirling dance; Lachia; Věra Šejvlová; dance reconstruction.